

УДК 821.161.2.09

Ірина Борисюк**РЕГІОНАЛЬНА І ГРУПОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ КРИЗЬ
ПРИЗМУ ПОЕТИКИ СПОРТУ У ТВОРЧОСТІ
С. ЖАДАНА**

Спорт у програмово урбаністичній, орієнтованій на сучасність Жадановій поезії і прозі прописано сюжетно й інтертекстуально як культурний текст, але також і як специфічний код, що в сполученні з іншими кодами визначає особливості його поетики. Для прози (меншою мірою для поезії) цього автора характерні сюжети, у яких актуалізовано матрицю ініціального ритуалу з неодмінним перетворенням героя внаслідок пережитого моменту (спів)причетності до кола «своїх» (на це вказували у своїх працях Т. Гундорова й А. Матусяк). Власне, усвідомлення / вибудовування ідентичності становить центральну вісь Жаданової прози: знайти себе для його героя – це значить вписати себе в координати передусім етично визначеного світу, зробити правильний вибір на користь передбачених «чоловічим кодексом честі» цінностей і відкинути те, що вважається морально неприйнятним. Ідентичність героя визначається кількома факторами: національним, культурним, гендерним, а також регіональним (рідше соціальним і віковим). Національна матриця ідентичності прописана в просторових (Україна – Європа) і часових (Радянський Союз – Україна) координатах і виявляється як синхронне протиставлення України й капіталістичної Європи або діахронне – України й Радянської імперії. Парадоксальність Жаданової позиції полягає в тому, що культурній всеїдності й мультикультурності Західної Європи Україна протиставляє хай травматичний і болючий, але автентичний досвід свого радянського буття. Таким чином, виявляється, що культурна пам'ять Жаданових героїв, зав'язана на радянському минулому як на єдиному минулому, що в них є, сягає не далі початку ХХ століття. Ця пам'ять зберігає героїзований образ батька Махна в «Anarchy in the UKR» (і то не як живу традицію, а як культурно німі речі й артефакти), початки індустріалізації Донбасу у «Ворошиловграді», замовчані

радянською історіографією події Другої Світової, але чомусь оминає травматичний досвід колективізації, голодоморів і репресій так само, як і феєричний культурний розквіт 20-х років. Наратив національної пам'яті виявляється дискретним, недозаповненим і фрагментарним, залишаючи Жаданових героїв на випаленій землі зруйнованої імперії в умовах аксіологічного вакууму й історично-культурної перервності. Тому регіональна (групова) ідентичність героїв у межах чіткого поділу на «своїх» і «чужих» є визначальною, і моральні чесноти героя обумовлюються вірністю «своїй» групі та її моральному кодексу. Ситуації усвідомлення / вибудовування своєї ідентичності найчастіше окреслюються через зіткнення / протиставлення «своїх» і «чужих». Усвідомлення того, чим є не-Я, уможлиблює чітке самоозначення героїв: так, «чужими» виявляються засліплений блиском ролекса Какао з «Депеш Мод», олігарх Пастушок та його люди. «Свій» – це передусім носій групової ідентичності, специфічного кодексу честі «справжніх» чоловіків, здатних поступитися своєю вигодою заради інтересів групи; це той, хто бере на себе відповідальність за свою групу, свою територію, жінок і хто байдужий до влади і грошей, наділений «почуттям ліктя» і не схильний до «жлобства».

Спортивні сюжети і маркери у творчості Сергія Жадана безпосередньо пов'язані з важливою для всіх письменників кінця ХХ ст. проблемою ідентичності й фундаментальним, закоріненим у культурну архаїку поділом світу на «своїх» і «чужих». Найчастіше згадувані у творах Жадана футбол і бокс безпосередньо відсилають до концепту командної гри (адже не тільки за футболістом, а й за боксером неодмінно стоїть команда послідовників-учнів-апостолів), яка є метафорою ініціального долучення неофіта до світу «своїх». Ініціальний міфосюжет, що є центральним чи не у всіх творах Сергія Жадана, безпосередньо пов'язаний для його героїв із вибудовуванням ідентичності, що є для його героїв меншою мірою національною, а більшою мірою груповою (регіональною). Щодо гендерного виміру, можна сказати, що він є складовою групової ідентичності: кодекс чоловічої честі і моделі поведінки «справжнього» чоловіка є визначальними для групи, проте входять до кола «своїх» також і жінки (як суб'єкти, які діють, а не як об'єкти, якими опікуються). Важливо зазначити, що групова ідентичність не дорівнює регіональній, хоча й тісно з нею пов'язана. Різниця полягає в особливостях самоідентифікації: регіональна належність, попри свою неодмінну наявність, може бути усвідомленою або ні, а от

групова належність героями Жадана завжди чітко усвідомлюється і проговорюється. Як правило, регіональна належність звужена до конкретного населеного пункту (той же Ворошиловград), а Київ чи Карпати є такими ж рівновіддаленими від нього, як, приміром, Росія чи Німеччина. Якщо для покоління вісімдесятників вододіл між «своїм» і «чужим» проходив по лінії національне – радянське, то для Жаданових героїв «своє» обмежується населеним пунктом і вірцевим колом друзів.

Не менш важливим у зв'язку з оприявленням спортивної символіки є концептуалізація дихотомії насилля / влади (за У. Гумбрехтом). Насилля – як фундаментальна ознака тілесної включеності у спортивне дійство й елемент спортивного змагання – можливе тільки в поєдинку між рівними, натомість владні стосунки реалізуються через ієрархічний принцип нерівності. «Свій» світ Жаданові герої осмислюють і структурують у категоріях спортивних правил – прозорість, чесність, зрозумілість і простота, де є «свої», але є і «чужі», які теж живуть за законами і правилами цього світу. Парадокс полягає в тому, що ті, кого герої Жадана називають «чужими» (газовики, солдати-штрафбатівці, вантажники, трактористи, фермери, фанати іншої команди), насправді такими не є. «Чужі» є ворогами-чужими не засадничо, а ситуативно, й фундаментальною ознакою цієї ситуативності є темпоральність: «чужі» стають такими тимчасово тільки на час гри (бійки, поєдинку), а постійно вони, оскільки поділяють світоглядні установки і правила, належать до «свого» світу (важливо, що найчастіше цей принцип усвідомлює оповідач, але не персонажі). Між «своїми» й ситуативно «чужими» як між рівними можливий спортивний поєдинок, бійка, матч, а отже, спортивне й неспортивне насильство. Натомість засадничо «чужими» є ті, хто принципово поза спільними правилами і цінностями «свого» світу, в іншій аксіологічній системі (Пастушок та його люди, юристи, Ніколаїч, Какао). Стосунки між «своїми» й засадничо «чужими» визначаються не спортивним принципом рівності, а владним принципом ієрархії.

Саме принцип владної ієрархії є, на нашу думку, ключовим в осмисленні проблеми маргінальності й маргіналів у творчості Жадана. Маргінали Жадана не бажають бути частиною ієрархічного соціуму, воліючи бути включеними в паралельний або контрсоціум невеликих груп. Наріжним для Жаданових героїв є принцип свободи, що вступає в суперечність із принципом владної ієрархії. Саме цим, на нашу думку, можна пояснити послідовне Жадано-

ве лівацтво, симпатії до анархізму (вітчизняного й пов'язаного з панк-культурою) й актуалізацію ранньохристиянського концепту «Христа для бідних».

Усвідомлення Жадановими героями неминучого зникнення світу, просто і зрозуміло влаштованого за принципом спортивних правил, у цікавий і навіть дещо парадоксальний спосіб пов'язане з міфологією минулого. Травматичний для деяких Жаданових персонажів досвід розпаду Радянської імперії в химерний спосіб сполучається з міфологією втраченого раю і знаходить відображення в символічній постаті втраченого батька (матері). Буттям винятково в теперішньому обумовлений феномен тотальної культурної амнезії, що про неї так гостро пише Жадан, адже пам'ять його героїв обривається вже на покоління батьків (так, у «Anarchy in the UKR» відсутність живої пам'яті про Махна не компенсується навіть наявністю збережених артефактів).